

IVANA HOLZBACHOVÁ

JAK VOLTAIRE UVAŽOVAL O DĚJINÁCH A JEJICH VÝKLADU

Ať už se zabýváme Voltairem jako literátem, filozofem nebo historikem, narazíme na množství úvah o způsobu jeho uvažování a psaní z pera různých komentátorů. V předkládané stati bych se chtěla soustředit na jeho vlastní úvahy o dějinách a společnosti a o tom, jakými metodami k nim přistupovat.

Budu čerpat především – ale nejenom – z *Eseje o mravech a duchu národů*, který je jeho nejobsáhlejším dílem a který i ve Voltairovi samotném musel vzbudit mnoho úvah, protože zde už se nejednalo o monografii, která by se zabývala např. životem jednoho vládce, jak tomu bylo v případech Karla XII. nebo Ludvíka XIV. Nezvyklý záběr *Eseje o mravech*, rozsah úkolu, kterého se ujal, musel vést Voltaira k úvahám o metodě.

Voltaire si byl velmi dobře vědom originality svého díla. Sám o tom píše: „Toto není kniha chronologií a genealogií. Těch je dost. Je to obraz staletí, je to způsob, kterým vrcholně duchaplná dáma¹ studovala se mnou dějiny a způsob, jakým je chtějí studovat všichni lidé jejího typu.“² Historie podle Voltaira neměla sloužit pouhé zábavě, nýbrž poučení. Proto v jeho dějinách nacházíme i pokusy o srovnávání: „Zdá se mi, že můžeme mít velký prospěch z historie, budeme-li srovnávat doby a události. Zkoumání, jakými prostředky byly ve stejné oblasti a za stejných okolností vyhnány dvě vítězné armády, je potěšením hodným dobrého občana.“³ Není podstatné, k jakým konkrétním událostem (v Evropě 16. století, srovnání postupů Františka I. a Karla V.) se daný citát vztahuje, ale to, že tu Voltaire postupuje částečně podobným způsobem jako někteří jeho předchůdci. Stejný postup a stejný typ poučení nacházíme ve Voltairově *Vládě Karla XII.*, když srovnává osobnost a motivy jednání švédského krále Karla XII. a Petra Velikého.

Voltairova historie ovšem opravdu není historií vládců, jak by mohlo vyplynout z posledního příkladu. Podle jeho názoru je v dějinách třeba hledat širší příčiny událostí. Když se např. ptá, proč německý císař Karel V. nevyužil příležitost,

¹ Tj. markýza du Châtelet.

² Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations* I–II, Paris: Garnier frères 1963, cit. díl II, s. 888.

³ *Tamtéž*, s. 196.

když se jeho vězňem stal francouzský král František I., analyzuje Voltaire širokou mezinárodní situaci, která toto jednání neumožňovala.⁴

Stejně jako se v úvahách o Pascalovi z r. 1728⁵ Voltaire pokouší oddělit náboženství od metafyziky starým poukazem na to, že metafyzika je záležitostí rozumu a nepřísluší jí uvažovat o náboženství, zdůrazňuje opakovaně v *Eseji o mravech*, že se chce zabývat jen historickými a ne božskými příčinami.⁶ Týká se to pochopitelně míst, kde se jeho názory střetávají s názory uváděnými v Bibli, a někdy je čtenář na pochybách, zda toto zdůraznění – kromě toho, že mělo ulehčit cestu k legálnímu vydání *Eseje* – nezavání ironií. Tak je tomu například v případě úvah o stáří světa. Voltaire v poznámce zdůrazňuje svou věrnost biblickým textům, ale v textu samém poukazuje na to, že lidé potřebovali velmi mnoho času, aby získali znalosti a dovednosti, ke kterým do současnosti dospěli.⁷ Podobně je tomu s úvahami o potopě světa. Zde však nejen odmítá biblický výklad, ale staví se i proti názoru přírodovědce Buffona, že na místě některých pohoří bylo někdy moře.⁸ Dává přednost běžnému lidskému pojetí pravděpodobnosti a konstatuje, že nemusíme uvažovat o velkých změnách povrchu Země. Stačí prý ty, o nichž máme jistá svědectví.

Voltaire své pojetí dějin staví vědomě proti pojetí staršímu. Chce napsat nové světové dějiny a soustředit se především na mravy a změny lidského ducha. Rozhodně si nepřeje, aby jeho dějiny byly pouhou chronologií vládců. Ti mají být jen jakýmsi pomocným a orientačním vodítkem. Pokud se jim bude věnovat, pak se soustředí na ty činy, kterými učinili své národy lepšími a šťastnějšími.⁹ Vědomě rozšiřuje i zeměpisný rámec své práce. „Zbytek“ světa je podle něho desetkrát větší než bylo římské císařství, takže titul římských císařů „páni obnovitelé světa“ je podle Voltaira pouze nesmrtelným památkem marnivosti a nevědomosti. Mnohé z oněch cizích národů, které předchodí dějepisci ignorovali, mají umění a schopnosti, které jsme získali od nich. To se týká jak zboží a znalostí, tak způsobů zábavy.¹⁰ Z neevropských národů vyzdvihuje Voltaire Indy a Číňany. Ti byli významní ještě před tím, než jiné národy vůbec vznikly.¹¹ Voltaire připouští, že ještě před Indou a Čínou tu mohly být jiné civilizace. Ale o těch nemáme zprávy. Podle Voltaira je smetly buď nájezdy barbarů nebo přírodní katastrofy.¹²

Voltairův odpor proti psaní tradičních životopisů se projevil už dříve. Ve *Století Ludvíka XIV.* uvádí, že nechce psát jen o jeho životě, ale chce zachytit my-

⁴ *Tamtéž*, s. 889.

⁵ Voltaire, *Premières remarques sur les Pensées de M. Pascal*, in týž, *Philosophie (extraits)*, Paris: Jean Gillet & Cie, rok vydání neudán.

⁶ Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations* I..., s. 277.

⁷ *Tamtéž*, s. 35–36.

⁸ *Tamtéž*, s. 5.

⁹ *Tamtéž*, s. 195.

¹⁰ *Tamtéž*, II, s. 816–817.

¹¹ *Tamtéž*, I, s. 196.

¹² *Tamtéž*, s. 202.

šlení lidí v jeho století. Stejně tak nejsou jeho hlavním cílem politické události: „V těchto dějinách se budeme věnovat tomu, co si zaslouhuje pozornost všech dob, co může ukázat schopnosti a mravy lidí, poučit a podněcovat lásku k ctnosti, uměním a vlasti.“¹³ V *Eseji* pokračuje podobným tónem: „Rád bych věděl, jaká byla tehdy lidská společnost, jak se žilo uvnitř rodin, jaká umění se pěstovala, spíše než vidět tolik neštěstí a bojů, smutných předmětů dějin a běžných špatností lidstva.“¹⁴ V této souvislosti ustupuje to, co Voltaire označuje za fakta a události. Zdá se, že pod těmito pojmy chápe především politická fakta a politické události. Jinak by asi nemohl napsat, že důležitější než události je znát mravy.¹⁵

Fakta ovšem také někdy ztotožňoval s podrobnostmi, detaily. To tam, kde opět v úvahách o cíli *Eseje* udává, že mu šlo o dějiny lidského ducha a ne o podrobnosti. Šlo o to vidět, jakými stupni jsme prošli od hrubosti barbarů té doby k zdvořilosti doby naší. To bylo také vodítkem pro výběr faktů : „Nesnažili jsme se tedy sebrat obrovské množství faktů, která se navzájem vymazávají, ale shromáždit ta hlavní a nejlépe ověřená, která by mohla vést čtenáře a umožnit, aby on sám posoudil potlačení, znovuzrození a pokrok lidského ducha, pomoci mu rozeznat národy pomocí jejich zvyků.“¹⁶ Voltaire se přitom odvolává na to, že tuto metodu už před ním použil Hume na dějiny Anglie a také Velly a Villart na dějiny Francie.

Fakta je ovšem potřeba nejprve ověřit, a teprve pak z nich vybírat. Kritické práci s prameny věnuje Voltaire poměrně dost poznámek. Konstatuje, že pramenů existuje mnoho, ale je třeba si mezi nimi vybrat ty důvěryhodné.¹⁷ Špatné je, že většině vyprávění o dějinách věříme, aniž bychom je zkoumali a ověřovali, zda jsou vůbec možná – pak propadáme předsudku.¹⁸ Zde tedy na místo kritéria výběru nastupuje úvaha o pravděpodobnosti. Z tohoto hlediska Voltaire kritizuje vyprávění o starověkých Peršanech a o Kýrovi¹⁹ nebo vyprávění obsažená v nejstarších křesťanských knihách. Tvrdí, že až do Machiavelliho a Guicciardiniho neexistují dobře napsané knihy o dějinách. Avšak i ze špatně napsaných knih lze poznat mravy těch dob.²⁰ Terčem silné kritiky je pro Voltaira i byzantské dějepiscectví. Konstatuje, že ač tamní historici pocházeli z královského rodu, je jejich psaní plně devótnosti a naprosto planých disputací.²¹

Obecně lze říci, že Voltaire kritizuje starší historická díla za to, že vyprávějí nepravděpodobné historicky, ale třeba i za to, že neinformují o hospodářských

¹³ Voltaire, *Vláda Karola XII. Storočie Ludovíta XIV.*, Bratislava: Tatran 1988, s. 149.

¹⁴ Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations* I..., s. 757.

¹⁵ *Tamtéž*, II, s. 785.

¹⁶ *Tamtéž*, II, s. 906.

¹⁷ *Tamtéž*, I, s. 195.

¹⁸ Voltaire, *Dictionnaire philosophique* II, Paris: Garnier frères, rok vydání neudán, s. 199.

¹⁹ Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations* I..., s. 40–44.

²⁰ *Tamtéž*, s. 296–298.

²¹ *Tamtéž*, s. 582.

dějinách. Naopak oceňuje, že někdy lze v těchto dílech nalézt zmínky o vědách a umění.²²

Také ve *Století Ludvíka XIV.* se Voltaire místy vrací k metodě psaní historie a ukazuje na její pokrok. Historik Voltairovy doby si už nemůže dovolit psát o věcech, které nejsou zaručené. Vymezuje se tak částečně proti Plutarchovi a Propokiovi – ale tohoto antického spisovatele prý omlouvá, že u něho šlo o satiru.²³

Voltaire se v souvislosti s kritikou faktů obrací i proti tradicím jednotlivých národů. Ta je často znetvořena různými pověstmi, v nichž se objevují i zázraky. Podle Voltaira dá velkou práci se toho zbavit, neboť existují ceremonie a památníky, které mají o těchto lžích přesvědčit. Ale „památníky nedokazují fakta, pokud nám tato pravděpodobná fakta nejsou zprostředkována osvícenými současníky“.²⁴

Fakta tedy musí být pravděpodobná a pokud možno ověřená. Co ale dělat, když máme v podstatě stejně hodnověrné prameny, které se však rozcházejí v údajích? Na takový problém narazil Voltaire například při psaní knihy *Vláda Karla XII.*: „Často jsem se setkal s podobnými rozpory v dokumentech, které mi svěřili. V tomto případě historik může udělat jen jednu věc, a to uvést přímo fakta a nepátrat po pohybných a snažit se povědět, co ví, místo aby chtěl uhádnout to, co neví.“²⁵

I Voltaire si asi matně uvědomoval, že historik by se měl zdržet hodnocení. Nicméně jeho historické knihy jsou hodnocení nebo poučných srovnání plná. Voltaire to částečně omlouvá tím, že nenutí čtenáře k tomu, aby s jeho názorem souhlasil. Naopak, čtenář může Voltairovo hodnocení konfrontovat se svým.²⁶

V souvislosti s častým výskytem hodnocení u Voltaira lze konstatovat jistý ahistorismus jeho pojetí, ahistorismus, který byl možná pro osvícenství – alespoň pro to francouzské – dost typický. Osvícenci pojímali minulost z hlediska rozumu, svého rozumu, a z jeho výšin posuzovali minulost plnou pověr a krutostí. Místy však byli s to dospět k náhledu, se kterým přišla až pozdější doba, tj. s pokusem pochopit chování lidí v minulosti v rámci úvahy o situaci v ní. To se povedlo i Voltairovi, když např. náboženský základ Dantovy *Božské komedie* vysvětluje tím, že doba a životy lidí byly v Dantově době náboženstvím prochnuty.²⁷

Z hlediska moderní historie bychom se také mohli ptát, zda si Voltaire, který dobře věděl, že způsob psaní historie je závislý na výběru faktů, také uvědomoval, že samotný fakt je konstrukcí. Ale obávám se, že také tato otázka by sklouzávala do ahistorismu a kladla by na Voltaira příliš velké nároky. Spokojme

22 *Tamtéž*, II, s. 884. Je třeba podotknout, že pod pojmem „umění“ Voltaire chápe nejenom umění v úzkém slova smyslu, jak je to běžné u nás, ale například i schopnost něco vyrobit, vypěstovat apod.

23 Voltaire, *Vláda Karola XII. Storočie Ludovita XIV.*..., s. 325.

24 Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations* II..., s. 801.

25 Voltaire, *Vláda Karola XII. Storočie Ludovita XIV.*..., s. 119.

26 Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations* II, s. 888.

27 *Tamtéž*, s. 824.

se s těmi inovacemi, které Voltaire v historické metodě udělal, s jeho kritičností, snahou o přirozené vysvětlení a rozšíření historického obzoru nejenom po stránce zeměpisné, ale i věcné, o výklad kultury a civilizace, kam u něj nejednou spadá i zájem o běžný život lidí.²⁸

Na závěr se podívejme na Voltairův vztah k některým jeho předchůdcům a současníkům. Na začátku se musíme věnovat Bossuetovi. Máme-li věřit Voltairovým několikrát opakovaným slovům, byla Bossuetova práce *Discours sur l'histoire universelle* motivací pro to, aby se Voltaire pustil do sepisování tak rozsáhlého díla, kterým byla *Esej o mravech*. Bossuet patřil k autorům, které Voltaire četl s paní du Châtelet, a ta vyslovila přání, aby Voltaire pokračoval v Bossuetově práci, která končila Karlem Velikým.²⁹ Zároveň se při tomto čtení objevily námitky odkazující na nedostatečný zeměpisný záběr Bossuetovy práce a na to, že v ní přeceňuje dějiny židovského národa ve vztahu k jiným, daleko významnějším. Zejména tato výtku se pak u Voltaira dost často opakuje.³⁰ Na obě tato fakta poukazuje i R. Pomeau v předmluvě k *Eseji o mravech*.³¹ Je ovšem pochybné, zda by souhlasil s tvrzením J. Marchandové, že Voltaire chtěl napsat anti-Bossueta.³²

Daleko více místa věnoval Voltaire polemice s Montesquiueuem. J. Gray uvádí dvě poznámky. První z nich se týká názoru, který Voltaire s Montesquiueuem sdílel. Stejně jako Montesquiueu obdivoval i on anglické instituce. Nikdy je však nechtěl přenášet do Francie. Byl totiž přesvědčen, že tradice, mravy a klima různých zemí působí, že se pro ně hodí různé formy vlády.³³ Druhá z nich je však už kritická. Ačkoli se v ní Montesquiueuovo jméno neobjevuje, z Voltairových vlastních slov lze vyvodit, že by se přinejmenším mohla vztahovat i na Montesquiueua. Gray píše: „Voltaire byl přísný, pokud jde o doktríny, které zakládají legitimitu politických režimů na přírodním stavu. Jako relativista v politice byl těmto argumentům nepřátelský.“³⁴

Tyto názory lze potvrdit poukazem na poměrně mnohá místa především v *Eseji o mravech*. Navíc, ve Francii vyšlo v roce 1941 Montesquiueuovo nejznámější dílo *De l'esprit des lois* s poznámkami jeho kritiků – Voltaira, Creviera, Mablyho, de la Harpeho aj.³⁵ Také z tohoto díla můžeme čerpat. Zde se Voltairovy poznámky týkají hlavně zeměpisné a klimatické podmíněnosti forem vlády. Jak už napsal Gray, Voltaire byl v tomto směru méně rigorózní a odvolával se na zkušenost. Po-

28 Např. nejednou se zmiňuje nejenom o tom, že proběhly nějaké války, ale také o tom, jak se v dané době válčilo, co měli tehdejší bojovníci k dispozici.

29 Voltaire, *Tamtéž*, II, s. 903–904.

30 Např. *tamtéž*, I, s. 196: podle Bossueta stvořil bůh Babylonskou říši, aby potrestal Židy.

31 R. Pomeau, Préface, in Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations...*, s. XXXIX až XLI.

32 J. Marchandová, Preface, in Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations*, Paris: Ed. Sociales 1962, s. 26.

33 J. Gray, *Voltaire*, Paris 2000, s. 58–59.

34 *Tamtéž*, s. 59.

35 Ch. Montesquiueu, *De l'esprit des lois*, Paris: Garnier Frères 1941.

lemizoval např. proti Montesquieuovu názoru, že formu vlády ovlivňuje výnosnost půdy. Stejně tak ji podle Voltaira ovlivňuje poloha a tvar terénu: hory, roviny, blízkost moře apod. Formu vlády tedy nelze připisovat jen plodnosti terénu: „Nechápu, jak je možno takto ustanovovat tzv. pravidla, která jsou neustále demontována zkušeností.“³⁶ Voltaire považuje za možné, že se vliv klimatu přeceňuje: „Zdá se, že lidská společnost je všude tvořena malým množstvím lidí, kteří se po té, co se více či méně zcivilizují, buď spojí, nebo jsou pohlceni velkými říšemi. Nejskutečnější rozdíl je ten, který existuje mezi Evropou a zbytkem světa; a tento rozdíl je prací Řeků. Byli to aténští, milétští, syrakuští a alexandrijští filozofové, kteří učinili současné obyvatele Evropy nadřazenými nad ostatními lidmi. Kdyby Xerxes zvítězil u Salaminy, byli bychom možná ještě barbary.“³⁷ Voltaire se k Montesquieuově tvrzení o rozhodující roli klimatu vyjadřuje i tím způsobem, že poukazuje na konkrétní historické případy, které s Montesquieuovou tezí nesouhlasí. Například uznává, že klima má význam pro tělesnou konstituci člověka. Popírá však Montesquieuovo tvrzení, že lidé ze severu vždy vítězili nad lidmi z jihu, a dokládá to tím, že přece staří Římané postupovali vítězně na sever a že také Arabové jsou bojovným národem.³⁸

Další soubor Voltairových námitek proti Montesquieuovi spočívá v tom, že dokazuje, že Montesquieuovo rozdělení a především popis jednotlivých forem vlády a odpovídajícího chování lidí nesouhlasí se skutečností. Tyto námítky už nacházíme spíše ve Voltairových historických dílech, zejména v *Eseji*. Zde Voltaire uvádí proti Montesquieuovu tvrzení, že v Asii neexistují republiky, názor, že tatarské hordy a arabské kmeny jsou kočovnými republikami. Také popírá Montesquieuův výrok, že pro svobodu jsou příznivější horské oblasti, poukazem na opačné případy.³⁹ Zde odmítá i tvrzení, že lidé by byli ctnostnější a štěstěnější v republikách než v monarchiích. Uvádí, že i republiky vedly války a obchodovaly s muslimy.⁴⁰ Konečně ve *Století Ludvíka XIV.*⁴¹ uvádí, že „v republikánském citění je v podstatě stejně ctižádostivosti jako v monarchickém“.

Poměrně rozsáhle polemizuje Voltaire také proti Montesquieuovým názorům na despotismus a především proti tomu, že Montesquieu připisuje despotismus východním národům, které Voltaire pokládal za vrcholně civilizované. To se týká zejména Číny a Indie, ale částečně i arabských zemí. U těch jsme již viděli, že jim Voltaire připisuje spíše republikánské zřízení. Kdyby ale bylo pravda, že tam vládne despotie, byla by podle Voltaira špatná Montesquieuova charakteristika

³⁶ Voltaire, in *tamtéž*, s. 368. Nejsem si jista, zda tu Voltaire nebyl k Montesquieuovi nespravedlivý. Montesquieu uváděl také jiné faktory, které ovlivňují formu vlády různých států, a je zajímavé, že mezi ně nepatřily jen faktory zeměpisné, ale dokonce i historické, jako např. tradice daných zemí.

³⁷ *Tamtéž*, s. 364.

³⁸ *Tamtéž*.

³⁹ Voltaire, *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations* II..., s. 807.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 805.

⁴¹ Voltaire, *Vláda Karola XII. Storočie Ludovita XIV...*, s. 305.

lidí žijících pod touto vládou. Na rozdíl od Montesquieua totiž Voltaire u Arabů nachází spravedlivé a liberální panovníky a velkodušné lidi.⁴²

V *Eseji o mravech* pak tvrdí, že na Východě nemůže vládnout despotismus už proto, že tam jsou neustálé války. Navíc: „Despotismus, který ničí všechno, ničí nakonec sám sebe. Není formou vlády, nýbrž rozvratem veškeré vlády.“⁴³ Chybí mu totiž zákony, a stát, který nemá zákony, nemůže být stabilní.

Ve výslovné kritice Montesquieua dále tvrdí, že cestovatelé vidí v Číně despotickou zemi proto, že je tam zvykem padat před císařem na tvář. Ale to je nesprávný názor. Protože v Číně lze kritizovat nadřizené a protože tam vládne zákon, nemůže být Čína považována za despotickou zemi.⁴⁴ Také to, že sebe-menší porušení úcty k císaři se v Číně trestá smrtí, není podle Voltaira známkou despotismu.⁴⁵

Ani v Indii nevládne despotismus. „Despotismus je násilný stav, který, jak se zdá, nemůže přetrvat.“⁴⁶ Jakmile v zemi existují vícekrálové disponující armádou, stávají se už tímto faktem nezávislémi. Také není pravda, že by v Indii vlastnil všechno jeden člověk. Mnoho kast si zachovalo své staré vlastnictví a další pozemky dostali velmoži. Lidé, kteří je obdělávají, jsou chudí, ale nejsou to nevolníci připoutaní k půdě, jako je tomu v Evropě např. v Čechách nebo v Německu.

Voltaire odsuzuje představu o nějakém výrazném poklesu stavu Evropy oproti antice. „Soudit, že Evropa se od doby starých Římanů vylidnila, je myšlenka hodná žertování *Perských listů* nebo těch nových paradoxů neméně frivolních, jakkoli uváděných vážnějším tónem.“⁴⁷

A konečně Voltaire, který byl velkým odpůrcem války, napadá Montesquieua za názor, že je spravedlivé zaútočit na své sousedy, bojíme-li se, že by se mohli stát příliš silnými. „Je-li tohle duch zákonů, pak je také duchem Borgii a Machiavelliho. Jestliže bohužel [Montesquieu – I. H.] řekl pravdu, pak je třeba psát proti této pravdě, jakkoli by byla prověřena fakty.“⁴⁸ Montesquieu je pro preventivní válku, ale právě ta je zjevně nespravedlivá. Jestliže-li se nám zdá, že nás náš soused předčí, pak je podle Voltaira dobré s ním soutěžit a snažit se ho dohnat.

Relativně častým předmětem Voltairovy kritiky je i J.-J. Rousseau. John Gray dokonce tvrdí, že „málo spisovatelů dalo najevo více pohrdání vůči autorovi *Společenské smlouvy* než Voltaire“.⁴⁹ Ale Voltaire se vyslovil i k dalším Rousseauovým pracím. Například v dopise Rousseauovi ze 30. srpna 1755 hodnotí knihu, kterou od něj dostal. Jedná se zřejmě o *Rozpravu o vědách a umění*. Považuje ji za velmi pesimistickou. Souhlasí s Rousseauem v názoru, že literatura

42 Voltaire, in Ch. Montesquieu, *De l'esprit des lois*, s. 347.

43 Voltaire: *Essay sur les moeurs et l'esprit des nations* II, s. 784.

44 *Tamtéž*, I, s. 216.

45 *Tamtéž*, II, s. 786.

46 *Tamtéž*, s. 782.

47 *Tamtéž*, s. 811, kurzíva Voltaire. Tím druhým kritizovaným autorem je J.-J. Rousseau.

48 Voltaire, *Ma philosophie*, hrsg v. P. Sackmann, München: Max Hueber 1924, s. 111.

49 J. Gray, *Voltaire...*, s. 59.

a vědy přinesly mnoho neštěstí, ale interpretuje to tak, že přinesly nepřátelství mnoha velkým duchům.⁵⁰ V souvislosti s Rousseauovou *Rozpravou o původu a základech nerovnosti mezi lidmi* nesouhlasí Voltaire s Rousseauovým tvrzením o původní osamělosti člověka.⁵¹ Na tutéž knihu se soustřeďuje i Voltairova nelibost, pokud jde o vznik soukromého vlastnictví půdy. Jedná se konkrétně o pasáž, kde Rousseau píše, že pramenem všeho zla je okamžik, kdy lidé nezabránili tomu, aby jeden z nich oplotil pozemek a prohlásil ho za své vlastnictví. Proti Rousseauovu tvrzení, že tento člověk se stal zakladatelem občanské společnosti a je tedy odpovědný za všechny zločiny napáchané v jejím jménu, prohlašuje Voltaire, že popírat právo člověka na výsledky své práce je filozofie žebráka.⁵² Rousseau podle Voltaira chce, aby všichni bohatí byli okradeni chudými, „aby se lépe vytvořilo bratrství mezi lidmi“.⁵³ Poznnamenává, že bez zákonů o vlastnictví – i když jsou často špatné – se neobejdeme.

Konečně i Rousseauova práce *O společenské smlouvě* se stala předmětem Voltairovy kritiky. Zaprvé jde o kritiku, která vyplývá ze základních odlišností Voltairova a Rousseauova pojetí společnosti. Spor se vede o to, zda společenský řád pochází od přírody, nebo ne. Zatímco Rousseau zastává negativní stanovisko, Voltaire tvrdí, že pokud nás příroda vytvořila jako společenské bytosti (a to patří k jeho základním přesvědčením), pak společenský řád je také jejím výtvorem.⁵⁴ Druhým předmětem sporu je podíl práv, který jedinec postupuje společnosti. Podle Voltairovy interpretace Rousseauův člověk postupuje společnosti všechna svá práva. Voltaire kontruje, že člověk nedává svým spoluobčanům právo zabít jej nebo okrást, i kdyby se na tom ostatní shodli většinou hlasů. Souhlasí s tím, že bude ostatním pomáhat a přijímat od nich pomoc, že bude spravedlivý a podvolovat se spravedlnosti – ale nic dalšího.⁵⁵

Při několika příležitostech se Voltaire zabýval i Pascalem. Ve *Století Ludvíka XIV.*, kde spor okolo jansenistů a jezuitů tvořil významnou součást kulturních, náboženských i politických dějin, Voltaire chválí vtíp Pascalových *Listů provinciálůvi*. Na druhé straně však tvrdí, že *Listy* neměly pravdivý základ, protože celému společenství připisovaly přepjaté názory některých španělských a vlámských jezuitů. „Nešlo však o to, mít pravdu, ale o pobavení veřejnosti.“⁵⁶ Jinak je tomu s kritikou Pascalových náboženských úvah. Voltaire vytýká Pascalovi, že mluví o nepochopitelných rozporech v člověku. Podle Voltaira je člověk přirozenou bytostí. Podobá se zvířatům svými orgány, překračuje je svou schopností myslet. Jako vše, co vidíme, je směsicí dobra a zla. Je nadán vášněmi, aby mohl

50 Voltaire, *Ma philosophie...*, s. 52.

51 *Tamtéž*, s. 92.

52 *Tamtéž*, s. 57–58.

53 *Tamtéž*, s. 93.

54 *Tamtéž*, s. 58.

55 *Tamtéž*.

56 Voltaire, *Vláda Karola XII. Storočie Ludovita XIV...*, s. 443.

jednat a rozumem, aby mohl své jednání ovládat.⁵⁷ Právě k tomuto Voltairovu názoru Cassirer poznamenává, že se Voltaire chránil toho, aby sledoval Pascala do vlastního náboženského centra myšlení. Zůstával na povrchu lidské existence a rozpory v lidské povaze interpretoval jako důkazy jejího bohatství.⁵⁸

Cassirer má snad pravdu v tom, že Voltaire, ačkoli byl zvláště v mládí dramatikem, se ve svém historickém díle nepouštěl do velkých psychologických rozborů. Snad na to osvícenské dějepiscectví ani nebylo zralé. Voltairovi šlo o co nejpravděpodobnější vylíčení událostí v kulturní a částečně politické oblasti, vylíčení, které se nesoustřeďovalo na osobnosti. I když alespoň podle Arièse⁵⁹ v tom měl v minulých stoletích předchůdce, přesto se jeho historické práce jevily v jeho době jako čtivé a svou všestranností se staly některým dalším historikům vzorem.

VOLTAIRE'S UNDERSTANDING OF HISTORY AND ITS INTERPRETATION

The work deals with Voltaire's method of writing history. It points out Voltaire's critique of earlier historical studies. Voltaire criticized them for narrow geographic and subject scope and tried to overcome these drawbacks in his own work. Methodologically he continued the 17th century criticism of sources and considered how to find the truth or at least verisimilitude in historical studies. The second part of the work focuses on Voltaire's critique of J. B. Bossuet, C. Montesquieu, J.-J. Rousseau and B. Pascal.

Doc. PhDr. Ivana Holzbachová, CSc.
Katedra filozofie FF MU
A. Nováka 1
602 00 Brno

⁵⁷ Voltaire, *Philosophie (Extraits)*..., s. 10–12.

⁵⁸ E. Cassirer, *La philosophie des Lumières*, Paris: Fayard 1970, s. 162.

⁵⁹ Viz P. Ariès, *Le temps de l'histoire*, Paris: Ed. du Seuil 1986.

